

ЕФЕКТИВНІСТЬ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

EFFICIENCY OF CRIMINOLOGY ACTIVITIES OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS

Косяченко К.Е., к.ю.н.,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У статті автором досліджено ефективність кримінологічної діяльності неурядових організацій. Розглянуто ключовий дискурсивний апарат нормативного визначення понять «ефект», «ефективність», «результат», «результативність». Автором наголошено, що як «ефект» необхідно відмежовувати від «ефективності» так і «результат», «результативність» та «ефективність».

За результатом дослідження встановлено, що ефективність кримінологічної діяльності неурядових організацій полягає у досягненні заздалегідь поставленої мети, цілей або завдань, щодо захисту прав і свобод людини та громадянина, які передбачені статутом неурядової організації відповідно до ст. 11 Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року № 4572-VI, у співвідношенні до затрачених ресурсів, які були використані на отримання бажаного результату кримінологічної діяльності (виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, зменшення статистичних показників, щодо вчинених кримінальних правопорушень тощо).

Ефективність кримінологічної діяльності неурядових організацій є обов'язковим елементом існування та доцільності функціонування в правовому полі будь-якої організації, яка має за ціль захист прав і свобод людини та громадянина. Разом із тим, останнім часом підвищується увага наукової спільноти щодо дослідження суб'єктів кримінологічної діяльності. Чому свідчить нещодавно захищена дисертаційна робота М.О. Яцини за темою: «Неурядові організації як суб'єкти кримінологічної діяльності». Проте, необхідно відзначити, що питання ефективності кримінологічної діяльності неурядових організацій відзначається фрагментарністю та обмеженістю досліджень.

Метою даної статті є дослідження ефективності кримінологічної діяльності неурядових організацій. Проте, автором наголошено, що неможливо досягти ефективності кримінологічної діяльності коли відсутній або неналагоджений механізм її реалізації.

Ключові слова: ефективність, громадські організації, кримінологічна діяльність, неурядові організації, громадянське суспільство.

The effectiveness of the criminological activity of non-governmental organizations is a mandatory element of the existence and expediency of functioning in the legal field of any organization whose goal is to protect the rights and freedoms of a person and a citizen. At the same time, the attention of the scientific community to the study of the subjects of criminological activity has been increasing recently. Why does the recently defended dissertation work of M.O. Yatsyn on the topic: «Non-governmental organizations as subjects of criminological activity». However, it should be noted that the issue of effectiveness of criminological activities of non-governmental organizations is characterized by fragmentedness and limited research.

The author finds additional confirmation that the study of the effectiveness of any activity is carried out using the formulation of pre-set tasks.

The effectiveness of the criminological activities of non-governmental organizations, in the opinion of the author, consists in achieving the previously set goal, objectives or tasks regarding the protection of the rights and freedoms of a person and a citizen, which are provided for by the charter of a non-governmental organization in accordance with Art. 11 of the Law of Ukraine «On Public Associations» dated March 22, 2012 No. 4572-VI, in relation to the resources spent, which were used to obtain the desired result of criminological activity (identification of causes and conditions that contribute to the commission of criminal offenses, reduction of statistical indicators, regarding committed criminal offenses, etc.).

However, the author is convinced that it is impossible to achieve the effectiveness of criminological activity when there is no or poorly established mechanism for its implementation, which, in particular, determines the direction of further scientific research.

Key words: efficiency, public organizations, criminological activity, non-governmental organizations, civil society.

Як зазначає Л.Н. Чернявської неурядові організації, що діють в Україні, безпосередньо виконують функцію забезпечення демократичного характеру політичних відносин: діалогу між урядом і громадянським суспільством. Однією з основних цілей їхньої діяльності є розробка і впровадження технологій і практик участі громадян у прийнятті рішень, громадської експертизи і громадського контролю за діяльністю політиків. Ці заходи неурядові організації демонструють надзвичайну важливість питання удосконалення і розширення сфери комунікації громадян з державними органами влади, адже стосунки і взаємовплив громадянського суспільства і держави є визначальними у забезпеченні демократичного розвитку країни [1].

Таким чином, одним із основних напрямів діяльності неурядових організацій є сфера захисту прав людини, загалом, та кримінологічна діяльності, зокрема.

На цьому, зокрема, зосереджувала свою увагу І.О. Грицай, зазначаючи, що в Україні правозахисну функцію, крім органів державної влади, також виконують інституції громадського суспільства (громадські організації та рухи, ЗМІ та ін.), здійснюючи її «замість» або, навіть «всупереч» дія органів державної влади, зокрема – правоохоронним. Вплив неурядових організацій на правозахисну сферу і ступінь «проникності» їхнього контролю, природно, значно менший, ніж державний, але цей вплив має очевидну тенденцію до зростання [2, с. 11].

Поряд із цим, на думку А.В. Бодрова, успішність демократичного державотворення в Україні безпосередньо пов'язана з формуванням та розвитком неурядових організацій третього сектора як суспільних інститутів, що формують громадську демократичну культуру, є механізмом участі громадян у державному управлінні, контролі за діяльністю влади, соціалізації та мобілізації [3].

Як наголошує Н.О. Мороз, складовою будь-якого суспільства, що існує за умов демократичного режиму, є неурядові організації. Вони є чинником соціального та політичного життя, виступаючи в ролі посередника між державою, різними соціальними групами та окремими громадянами, захищаючи їх права та інтереси. В країнах Західної Європи, США, Канаді, де неурядові організації мають всі умови для свого існування і розвитку, вони здійснюють свою діяльність в усіх сферах суспільного життя. В Україні неурядові організації поки що не розкрили свій потенціал. На думку науковця, це можна пояснити нетривалістю існування незалежної української держави. Але незважаючи на це, кількість неурядових організацій в Україні постійно збільшується [4, с. 241].

Продовжуючи наше дослідження відзначимо, що результатом будь-якої людської діяльності, в тому числі і кримінологічної діяльності неурядових організацій є безпосередньо її ефективність. Тому, задля визначення ефективності, як результату діяльності, в першу чергу

необхідно приділити увагу поняттю «ефективність», а вже потім на підставі аналізу цілей досліджуваної діяльності сформулювати кінцевий результат, як ефективність.

Серед науковців прийнято вважати, що термін «ефективність» з'явився спочатку в економічній літературі в роботах Вільяма Петі (1623–1687 рр.) – англійського економіста, засновника класичної політекономії, основоположника трудової теорії вартості та глави школи фізіократів, французького економіста Франсуа Кене (1694–1774 рр.). Однак, як самостійне економічне поняття «ефективність» ними не розроблялося. Вони вживали цей термін у значенні результативності та використовували його для оцінки тих чи інших урядових чи приватних заходів залежно від того, сприяли ті чи ні пошквалюванню економічного життя [5, с. 207].

Як відзначає А.В. Череп, теорія ефективності чітко розмежує поняття ефекту й ефективності, розуміючи під першим результат заходу, а під другим – співвідношення ефекту і витрат, що його викликали. Так, на думку науковця, ефект (від лат. effectus – «виконання, дія») означає результат, наслідок певних причин, дій. Ефект може вимірюватися в матеріальному, соціальному, грошовому вираженні. Зокрема, ефект може оцінюватися обсягом додатково виробленої чи спожитої продукції (тобто штуками, кубічними або квадратними метрами, тоннами тощо), показниками поліпшення здоров'я населення (наприклад, зниженням захворюваності або смертності, виробничого травматизму, підвищенням середньої тривалості життя) тощо. У тому випадку (коли зазначені результати отримують грошову оцінку) говорять про економічний ефект. Ефективність в свою чергу, продовжує науковець, визначається відношенням результату (ефекту) до витрат, що забезпечили його отримання. Ефективність розкриває характер причинно-наслідкових зв'язків виробництва. Вона показує не сам результат, а те якою ціною він був досягнутий. Тому, на його думку, ефективність найчастіше характеризується відносними показниками, що розраховуються на основі двох груп характеристик (параметрів) – результату і витрат. Це, втім не виключає використання і абсолютних значень вихідних параметрів. Автор розрізняє соціальну та економічну ефективність. Найважливішим якісним показником суспільного виробництва є його ефективність. Зокрема, під соціальною ефективністю розуміючи – відповідність результатів господарської діяльності основним соціальним потребам і цілям суспільства, інтересам окремої людини. А вже під економічною ефективністю – досягнення найбільш результативних за найменших затрат живої та уречевленої праці. Економічна ефективність є конкретною формою дії закону економії часу. За капіталістичного способу виробництва узагальнюючий показник економічної ефективності – норма прибутку. Для народних підприємств у розвинутих країнах Заходу основною метою стає максимізація не прибутку, а чистого доходу на одного зайнятого, що не виключає необхідності використання показника норми прибутку [6].

О.І. Момот зазначає, що ефективність виступає як індикатор розвитку. Вона ж – його найважливіший стимул. Прагнучи підвищити ефективність конкретного виду діяльності та їх сукупності, ми визначаємо конкретні заходи, що сприяють процесу розвитку, і відсікаємо ті з них, що ведуть до регресу. Як категорія вона має дві сторони – якісну і кількісну. Якісна сторона відображає її логічне, теоретичний зміст, тобто сутність категорії. Кількісна сторона розкриває дію закону економії часу, а саме, відображає економію часу при досягненні цілей суспільного виробництва в ході всього відтворювального процесу і на окремих його фазах у масштабі всього народного господарства, окремих його регіонів, галузей, господарських суб'єктів. Тобто на всіх історичних етапах розвитку людського суспільства воно має економію витратити свої сили, досягаючи розширення випуску продукції при міні-

мальних витратах засобів. А це і є об'єктивно існуючий критерій економічної ефективності на всіх щаблях розвитку суспільства [5, с. 208].

Разом із тим, необхідно зосередити увагу, що як «ефект» необхідно відмежовувати від «ефективності» так і «результат», «результативність» та «ефективність».

Так, на думку А.О. Демченко, сутність результативності – щось таке, що можна охарактеризувати таким собі числом (досягнутим результатом), тобто традиційним ставленням результату до витрат. В англійській мові існують два терміни – efficiency і effectiveness, словникові еквіваленти яких однакові – «ефективність». Однак між цими термінами існує змістовне відмінність: efficiency зазвичай відноситься до використання засобів (ресурсів), в той час як effectiveness (результативність) має відношення до організаційних цілей, поведінки та розвитку. У першому випадку поняття ефективність характеризує ступінь раціональності використання фінансових, організаційних, матеріальних, тимчасових і людських ресурсів. Ефективна організація сфокусована на досягненні ефектів за рахунок структурної та ресурсної оптимізації та контролю внутрішньоорганізаційних витрат. У другому випадку термін «ефект» використовується в контексті співвідношень «причина-результат» [5, с. 208].

У публічному управлінні Т.А. Власенком запропоновано значення результативності публічного адміністрування як узагальнюючого показника, який включає як кількісні, так і якісні характеристики, відображає дієвість у досягненні поставлених цілей, економічність у використанні наявних ресурсів, продуктивність отриманих результатів (ефективність) як віддачу від витрачених ресурсів, прибутковість як результат функціонування народного господарства країни, якість як відповідність правил державотворення країни міжнародним стандартам та нормам та якість життя населення країни [7].

Разом із тим, відповідно до п. 3.2.14 Основних положень та словника термінів (ISO 9000:2005, IDT) ДСТУ ISO 9000:2007 результативність (effectiveness) – ступінь реалізації запланованих дій і досягнення запланованих результатів. Відповідно до п. 3.2.15 Основних положень та словника термінів (ISO 9000:2005, IDT) ДСТУ ISO 9000:2007 ефективність (efficiency) – співвідношення між досягненим результатом і використаними ресурсами [8, с. 10].

Дещо відмінним поняття результативності є у менеджменті, цьому, зокрема, свідчать запропоновані нижче визначення надані науковцями у сфері відповідному напрямку.

Так, у менеджменті, на думку Р.З. Дарміць та Н.О. Вацик, під результативністю необхідно розуміти – спроможність системи управління створювати умови для реалізації цілей і стабільного розвитку економічної ефективності, що, зокрема, залежить від міри і кількості досягнутих результатів підприємства за визначений термін. Створення відповідних умов реалізації цілей та коректне їх визначення передбачає забезпечення довготермінового існування та розвитку підприємства. Складність оцінювання результативності менеджменту полягає в тому, на думку науковців, що успіх діяльності підприємства залежить від міри задоволення покупців, яку своєю чергою, важко обчислити. У підсумку визначення результативності полягає у прив'язуванні до показників економічної ефективності, здебільшого, до виторгу від реалізації продукції (валового доходу) тощо [9, с. 157].

Разом із тим, на думку А. Шевченко, результативність – це складне, багатоеlementне, багатоеlementне явище, яке характеризується низкою показників міри досягнення встановлених цілей суб'єкта господарювання та є «зовнішнім проявом» (негативний, позитивний) його діяльності. Натомість, ефективність є внутрішнім проявом діяльності підприємства, що спрямована на підвищення внутрішньої економічності його роботи, досягнення встановлених результатів завдяки економії виділених на їх отримання [10].

Поміж цього, на думку О.А. Кравченко, ефект і результат – це синоніми, які відображають наслідки дій. Ефективність і результативність – не є синонімами. Ефективність відображає, який результат отримано з одиниці затрат, чи які затрати приходяться на одиницю результату (в залежності від виду показника), що характеризує результативність затрат. Ефективність розраховується як відношення результату до затрат, чи навпаки, відношенням затрат до витрат. Результативність – це ступінь досягнення запланованого результату, характеризується висновком виконано, – значить результативно, не виконано, – значить не результативно, не повністю виконано, – значить недостатньо результативно. Результативність розраховується у відсотках, як відношення фактично отриманого результату до запланованого [11, с. 34].

Ба більше, Д. Крисанов та Л. Стещенко в свою чергу, під час дослідження результативності й ефективності виділяють наступну диференціацію ефективності: економічна ефективність; соціальна ефективність; екологічна ефективність; організаційна ефективність; управлінська ефективність; технічна ефективність; інноваційна ефективність.

Так, на думку вищезазначених вчених, що стосується економічної ефективності, то розрізняють ефективність діяльності підприємства (виробництва, управління) як співвідношення отриманих результатів (обсяг випущеної продукції, наданих послуг) до витрачених ресурсів та ефективність досягнення мети (співвідношення отриманих результатів до прогнозованих чи запланованих значень показників). Залежно від того, на вирішення яких суспільних чи індивідуальних проблем спрямовується діяльність підприємства, відповідний показник і буде базовим, однак він може доповнюватися низкою суміжних чи додаткових, зокрема: випуск продукції (у вартісному вираженні чи натуральних показниках) на одиницю витрачених ресурсів (сировинних, матеріально-технічних, трудових, фінансових, енергетичних тощо); отриманий прибуток до вартості витраченої живої та уречевленої праці; чистий дохід на одного працівника; продуктивність і фондомісткість та енергомісткість продукції; ефективність капітальних вкладень (іноземних інвестицій, використаних кредитних ресурсів) тощо. Соціальна ефективність діяльності підприємства може оцінюватися через її відповідність соціальним цілям і потребам суспільства. Переробно-харчові підприємства випускають продовольчу продукцію, яка використовується для задоволення першочергових життєвих потреб споживачів і поліпшення умов та якості життя населення. Конкретним показником соціальної ефективності буде частка продукції, яку випустило підприємство, у структурі товарів народного споживання, які реалізовані в Україні загалом за конкретний період часу (частка на вітчизняному ринку продовольчих товарів, у структурі випущеної продукції конкретного виду економічної діяльності тощо) [12, с. 23].

Як можемо побачити із запропонованого співвідношення економічної та соціальної ефективності, то їх показники взаємовідносяться між собою, як заплановані результати, які були отримані в процесі відповідної діяльності.

Екологічну ефективність, на думку Д. Крисанова, доцільно розглядати через такі складові: підприємство як джерело екологічної безпеки для навколишнього середовища; впровадження випуску харчової продукції, що відповідає вимогам стандартів з якості та безпеки; ліквідація екологонебезпечних джерел попередньої діяльності підприємства, утилізація відходів виробництва, які розташовані у небезпечних для цього місцях тощо. Організаційну ефективність доцільно розглядати та оцінювати з двох точок зору: як ступінь досягнення підприємством поставлених цілей при використанні обмежених ресурсів (тобто максимізація в досягненні запланованих результатів при мінімізації залучення ресурсів); Як удосконалення або впровадження нової організаційної системи управління виробництвом та поширенням її впливу

на ті ланки продовольчого ланцюга, що передують (заготівля та постачання сировини) і подовжують виробництво (постачання готової продукції в торговельну мережу та її реалізація). Управлінську ефективність, на думку вченого, у найбільш широкому сенсі слід розглядати як ступінь адаптації підприємства до мінливого зовнішнього середовища та, за необхідності, удосконалення структури управління ним безпосередньо з урахуванням нових обставин, зокрема: впровадження нових технологій перероблення продовольчої сировини, інноваційно-технологічної модернізації виробництва, переходу на випуск інноваційної продукції, створення й сертифікації систем управління якістю, безпечністю, екологічного управління, приєднання підприємств до різних агропродовольчих структур (холдингів, кластерів, асоціацій), приходу на підприємство іноземного інвестора, злиття або поглинання відповідною продуктовою корпорацією тощо [12, с. 23].

Разом із тим, на думку Л. Стещенко виникнення технічної ефективності пов'язане з переходом на нові технології перероблення продовольчої сировини та випуску продуктів харчування. Як правило, це передбачає заміну технологічного устаткування, поліпшення експлуатаційних характеристик засобів праці, використання яких буде продовжуватися (будівлі, споруди, обладнання, передавальні пристрої, техніка), покращення характеристик використовуваних предметів праці (перехід на нову продовольчу сировину, супутні матеріали, упаковку, енергоресурси). А інноваційну ефективність, на думку вченої, виправдано розглядати як частковий варіант технічної, пов'язаної з впровадженням інноваційних розробок у виробничу, виробничу та післявиробничу сфери діяльності підприємства [12, с. 23].

Отже, огляд запропонованих поглядів зазначених вище науковців з технічних та економічних галузей знань, надав нам можливість сформулювати первинне розуміння, щодо сутності та значення такого явища як «ефективність». Адже, саме з прикладних наук має свої витoki поняття «ефективність». Через деякий проміжок часу поняття «ефективність» починає з'являтися і в інших галузях права, зокрема, публічному управлінні.

Так, на думку О.М. Вольської сучасна концепція публічного управління формувалась під впливом суспільних процесів, які формувались у другій половині ХХ сторіччя у країнах західної Європи та США. Це формування було зумовлене змінами в державному управлінні країнами, заміною державного менеджменту на публічний з впровадженням ринкової моделі в систему державного управління. Найважливішою складовою сучасної концепції публічного управління є визначення його ефективності та результативності з урахуванням впливу на суспільство. Ефективність – це результат від певних дій, які узгоджено з метою (наприклад, показники прибутковості можна вважати показниками ефективності). У публічному управлінні ефективність – це також результат впливу керівної підсистеми на керовану з метою успішного функціонування всієї системи управління [13].

С. Чернов в свою чергу зазначає, що ефективність функціонування складних систем обумовлюється наявними діючими механізмами структурного, організаційного, функціонального, нормативно-правового, інформаційного, культурного та мотиваційного порядку, які в сукупності утворюють модель суспільного управління. Головна мета будь-якого управління чи то у приватній, чи то у публічній сфері полягає у досягненні максимальної ефективності та результативності з мінімальними витратами ресурсів, часу та зусиль [14, с. 214].

Разом із цим, в результаті дослідження поняття та підходів до оцінювання ефективності державного управління О. Ткачова дійшла до висновку, що ефективність державного управління – це не просто співвідношення між результатами і затратами, а досягнення соціально значущих результатів при суспільно виправданих затратах.

Ефективність державного управління – це комплексне поняття, яке залежить від багатьох факторів, зокрема економічних, соціальних, політичних, організаційних тощо. Відсутність єдиної, універсальної системи оцінювання ефективності державного управління цілком, на її думку, зрозуміла. Адже ефективність ураховує мету, цілі, завдання, тобто всю специфіку конкретного державного інституту, що не є загальною. Тому цілком правомірним автор вважає, індивідуальний підхід до кожного об'єкта управління і розробку індивідуальної системи критеріїв та показників оцінювання ефективності функціонування об'єкта державного управління [15, с. 36].

Таким чином, можемо побачити додаткове підтвердження того, що дослідження ефективності будь-якої діяльності здійснюється за допомогою формулювання заздалегідь поставлених завдань.

Ефективність кримінологічної діяльності неурядових організацій в свою чергу полягає у досягненні заздалегідь поставленої мети, цілей або завдань, щодо захисту прав і свобод людини та громадянина, які передбачені статутом неурядової організації відповідно до ст. 11 Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року № 4572-VI, у співвідношенні до затрачених ресурсів, які були використані на отримання бажаного результату кримінологічної діяльності (виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, зменшення статистичних показників, щодо вчинених кримінальних правопорушень тощо).

Проте, неможливо досягти ефективності кримінологічної діяльності коли відсутній або неналагоджений механізм її реалізації, в чому, зокрема, і зумовлюється напрям подальших наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чернявська Л.Н. Суб'єктність міжнародних неурядових організацій у світовій політиці : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. Київ, 2007. 235 с. URL: <http://www.disslib.org/sub-yektnist-mizhnarodnykh-neurjadovykh-orhanizatsiy-u-svitoviy-politytsi.html> (дата звернення: 13.07.2021).
2. Наливайко Л.Р., Грицай І.О., Дніпров О.С. Неурядові правозахисні організації України : навчальний посібник. Київ : «Хай-Тек Прес», 2014. 432 с.
3. Бодров А.В. Неурядові організації як індикатор розвитку громадянського суспільства. *Державне будівництво*. 2007. № 1 (1). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1%281%29_42 (дата звернення: 18.07.2021).
4. Мороз Н.О. Формування інституту неурядових організацій в контексті становлення громадянського суспільства України. *Гуманітарний журнал*. 2011. № 94 (477) «19». С. 241–246. URL: https://ipt.nmu.org.ua/ua/vidavn/gj/2011_3-4/Moroz.pdf (дата звернення: 14.07.2021).
5. Момот О.І., Демченко А.О. Про сутність понять «ефективність» та «результативність» в економіці. *Економічний вісник Донбасу*. 2013. № 3 (33). С. 207–210. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/123349/27-Demchenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 17.07.2021).
6. Череп А.В., Стрілець Є.М. Ефективність як економічна категорія. *Ефективна економіка*. 2013. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1727> (дата звернення: 17.07.2021).
7. Власенко Т.А. Ефективність та результативність публічного адміністрування. URL: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/12555/1/Власенко%20Т_Ефективність%20та%20результативність%20публічного%20адміністрування.pdf (дата звернення: 17.07.2021).
8. Основні положення та словник термінів (ISO 9000:2005, IDT) ДСТУ ISO 9000:2007. URL: https://dbn.at.ua/_ld/11/1128_432_iso9000-1-.pdf (дата звернення: 18.07.2021).
9. Дармиць Р.З., Вацик Н.О. Взаємозв'язок результативності та економічної ефективності в системі менеджменту підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.12. С. 153–161.
10. Шевченко А. Взаємозв'язок результативності та економічної ефективності в системі менеджменту підприємства. *Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана*. URL: https://kneu.edu.ua/ua/confere_nce/conf_social_dev_ukr_12/section5/shevchenko/ (дата звернення: 17.07.2021).
11. Кравченко О.А., Ільницький В.В., Ульяновський О.І. Забезпечення результативності і ефективності виробничої діяльності підприємства. *Економіка: реалії часу*. 2013. № 3 (8). С. 29–35. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2013/No3/29-35.pdf> (дата звернення: 18.07.2021).
12. Крисанов Д., Стешенко Л. Результативність й ефективність діяльності підприємств: оцінювання та максимізація. *Аграрний сектор. Економіст*. 2012. № 7. С. 21–25. URL: <http://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/5078/1/rezultatyvnist.pdf> (дата звернення: 19.07.2021).
13. Вольська О.М. Ефективність публічного управління як результат суспільних процесів у державі. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2020. № 1. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2020_1/3.pdf (дата звернення: 19.07.2021).
14. Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід : монографія / за заг. ред. С. Чернова, В. Воронкової, В. Банаха, О. Сосніна, П. Жукаускаса, Й. Ввайнхардт, Р. Андрюкайтене. Запоріжжя : РВВ ЗДІА, 2017. 608 с.
15. Ткачова О. Ефективність державного управління: поняття та підходи до оцінювання. *Вісник Національної академії державного управління*. 2013. № 2 (6). С. 30–37.